

MEKKELİ MÜŞRİKLERİN HZ. MUHAMMED'E KARŞI AŞIRI MUHALEFETLERİNİN ÖTEKİ YÜZÜ

THE OTHER ASPECT OF MECCAN POLYTHEISTS' EXTREME OPPOSITION
AGAINST PROPHET MOHAMMAD

ALİ YILMAZ

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, GİRESUN ÜNİVERSİTESİ, İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

alibedir28@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8574-4580>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.3>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
29 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted
29 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as: Yılmaz, Ali, "Mekke Müşriklerin Hz. Muhammed'e Karşı Aşırı Muha-
lefetlerinin Öteki Yüzü [The Other Aspect of Meccan Polytheists' Extreme Opposition
Against Prophet Mohammad]. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -
Journal of the Faculty of Theology 6/10 (Haziran/June 2019): 59-89.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal
içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and
scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık
University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

MEKKELİ MÜŞRİKLERİN HZ. MUHAMMED'E KARŞI AŞIRI MUHALEFETLERİNİN ÖTEKİ YÜZÜ

Öz

Hız İbrahim oğlu Hz. İsmail ile beraber yeniden inşa ettiği Kâbe, Mekke'de mukim bulunan kabilelere bazı ayrıcalıklar getirmiştir. Hz. Muhammed'in beşinci kuşaktan dedesi Kusay b. Kilâb'ın dağınmış halde yaşayan bütün Kureyşlileri Mekke'ye toplaması ve kutsal mabed Kâbe'nin kendilerine sağladığı sosyal/ekonomik getiri, kendilerini Arabistan yarımadasında daha da imtiyazlı bir konuma getirmiştir. Kusay b. Kilâb'ın vefatından sonra kendi zamanında oluşturduğu kamu görevleri oğulları/torunları arasında rekabete dönüşmüş ve Kureyş, Mutayyebûn-Ahlâf olarak iki büyük pakta ayrılmıştır. Asabiyyetin öncelendiği Mekke toplumunda Hz. Muhammed'in elçilikle görevlendirildikten sonra tebliğ ettiği yeni dine muhalefette bu paklaşmadan kaynaklanan zihinsel izdüşümler belirleyici olmuştur. Hz. Muhammed'e en çetin muhalefet eden kırk kadar kişi ya Ahlâf grubundan ya da Mutayyebûn grubundan olup konjonktürel olarak daha sonra onlarla beraber hareket edenlerdir. Tarihi süreçte bu kamplaşmanın tarafı olmayan kabilelerin muhalefetleri Ahlâf grubuna mensup kabilelerin muhalefeti gibi aşırılıklar içermemiş, daveti reddetseler bile daha stabil şekilde cereyan etmiştir. Asabiyyetin zirvede olduğu Mekke toplumunda bu sosyolojik gerçeğin anlaşılması ilk dönem tebliğ faaliyetlerinin seyri hakkında bilgi verebilir. İlk dönem tefsir ve siyer kitapları merkezli bu çalışmada ayet/sure inzaline sebep olan müşrikler ve davete karşı çıkış sebeplerinin tarihi arka planı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Siyer, Kureyş, Asabiyyet, Ahlâf, Mutayyebûn.

THE OTHER ASPECT OF MECCAN POLYTHEISTS' EXTREME OPPOSITION AGAINST PROPHET MOHAMMAD

Abstract

The Kaaba, which was rebuilt by Prophet Abraham with his son Ishmael, brought some privileges to the tribes residing in Mecca. Prophet Mohammad's grandfather of the fifth generation Qusayy ibn Kilab's gathering all the Quraish tribes living in the scattered condition to Mecca and the social/economic returns provided by the Holy Kaaba, provided them with a more privileged position in the Arabian Peninsula. After the death of Qusayy ibn Kilab, the public duties he created in his own time turned into competition among his sons/grandchildren and The Quraish is divided into two great pacts as the Mutayyaboon and the Ahlaaf. In Mecca, where predominance was prioritized, in opposition to the new religion of Mohammad, mental projections stemming from this pact have been decisive. Forty people who strongly opposed Muhammad are the ones who are either from the Ahlaaf or from the Mutayyaboon group but act with the Ahlaaf group later in a conjuncture. In the historical process, the opposition of the tribes who were not parties to this campaign did not contain extremism like the opposition of the tribes of the Ahlaaf group, and even though they rejected the invitation, they were more stable. The understanding of this sociological reality in the Mecca community, where supremacy is at its peak, can give information about the progress of the first term proclamation activities. In this study, which was centered on the first century commentaries and history books, it has been tried to be emphasized on the polytheists that caused the revelation of some Qur'an verses or chapters, and the historical background of the reasons for their appeal against the Islamic proclamation.

Keywords: Islamic History, Siyer, Quraysh, Asabiyyah, al-Ahlaaf, al-Mutayyaboon.

GİRİŞ

Hz. Muhammed (sav), 610 yılında kendisine indirilen ilahi vahiy ile tebliğ ve tebyin görevini on iki yılı Mekke'de olmak üzere yirmi üç yıl boyunca hakkıyla yerine getirmiştir. Hz. Muhammed (sav)'in bu tebliğinde odaklanılması gereken üç temel unsura dikkat ettiğimizde; birincisi tebliğ eden kişidir ve bu Hz. Muhammed'in kendisidir. İkincisi olarak tebliğ edilecek şeyler, ona indirilen ayetler ve o ayetleri şahsında uyguladığı dini içerikli yaşayışlarıdır. Üçüncüsü olarak tebliğ edilecek muhataplar ise yakın akrabaları başta olmak üzere Kureyşliler, Mekke başta olmak üzere hicazda yaşayan müşrikler veya diğer din mensupları ve dünya insanlarıdır. Tabi ki ilk muhatap kitle kendi yakın akrabaları ve Hz. İbrahim'in Mekke'deki torunları olan Kureyş'in değişik kabilelerine mensup kişilerdir.

Hz. Muhammed tebliğ görevini yerine getirirken başta kendi akrabaları olan Mekkeli müşriklerin bazıları davete olumlu yaklaşarak Müslüman olmuş, diğer akrabaları ise tebliği reddetmek suretiyle onunla sorunlar yaşamıştır. Kureyş kabile mensuplarıyla meydana gelen bu yaşanmışlıklar Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine de yansımıştır. Bütün ayetler olmasa bile pek çoğunun toplumda meydana gelen bazı olaylar üzerine inzalinin gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk on üç yılını geçirdiği Mekke döneminde nazil olan ayetlerin nüzul sebeplerine bakıldığında, müşriklerle olan doğrudan veya dolaylı yaşanmışlıklarla ilgili olduğu görülecektir. Bu ayetlerin inmesine sebep olan olaylar genellikle ferdi olarak Hz. Muhammed'e uyguladıkları itibarsızlaştırma, ötekileştirme veya fiziki şiddete varacak olumsuzluklarla ilgilidir. Bu olumsuzlukların altında yatan iki ana nedenden birisi Hz. Muhammed'e gönderilen dinin kendi konformist yaşamlarını sekteye uğratma endişeleri, diğeri ise Kusay b. Kilâb'dan sonra oğulları arasında meydana gelen siyasî çıkar çatışmalarının yansımalarıdır. Arap toplumunda revaçta olan kabilecilik ve kabileler arası rekabetin doğurduğu paktlaşmaların da belirleyici etkileri olduğu söylenebilir.

Mekke'de tebliğin başlangıcından itibaren nazil olan bazı ayet/surelerin iniş sebeplerini irdelerken konularla bağlantılarını kurup mücadelenin daha iyi anlaşılmasına matuf çalışmamızda ilk dönem tefsir kitaplarından Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 151/767) tefsiri ile İbn İshâk (ö. 151/768) ve İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) es-Siretü'n-Nebeviyye isimli eserlerinden ağırlıklı istifade etmeye çalıştık. Bu eserler merkeze alınarak diğer ilk dönem kay-

naklarında kendilerine atıf yapılan Mekkeli müşriklerin özelliklerinden, İslam'dan önce yapılan paktlaşmalarda tarafların neseplerinden, Peygamberle akrabalık ilişkilerinden ve onların davranışlarına Kur'an'ın yaklaşımlarından bahsedilmeye çalışılacaktır.

1. MEKKE'DE HZ. MUHAMMED'E KARŞI OLUŞAN MUHALEFETİN TARİHİ ARKA PLANI

Arap yarımadasında yaşamlarını sürdüren Araplar, ya bedevi ya da hadari şeklinde kabile hayatlarını idame ettiriyorlardı. Bilinen anlamda bir devlet teşekkülleri olmadığından kabileler ayakta kalabilmek için birbirleriyle dayanışma içinde olmak zorundaydılar. Onları birbirlerine bağlayan bu birlikteliğin olmazsa olmazı asabiyet ruhuydu. Asabiyet Arapça bir kelime olup, “sarma, bağlanma, kenetlenme, sözbirliği etme, birinin etrafında toplanma” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Kavramsal olarak da; “Baba tarafından akrabaların ister haklı olsun ister haksız olsun birbirini savunma refleksi, birlik ve dayanışma ruhu” olarak tanımlanmaktadır.²

Kişi, yakınlarına bir haksızlık yapıldığında bu bağın gereği olarak şefkat duygularını harekete geçirip yakınının bu durumdan kurtulmasını arzu etse bile bu durumun asabiyet derecesine gelmesi normal bir durum değildir. Asabiyetin siyasi ve hukuki alanlardaki otorite boşluğunu doldurmak, mal, can ve ırz güvenliğini sağlamak gibi olumlu yönleri yanında; aile, aşiret veya kabilenin yahut benzer bir topluluğun hak ve menfaatlerine tecavüz etmek, onlara karşı şiddete başvurarak üstünlük sağlamak gibi olumsuz ve zararlı yönleri de vardır. Bu tabii bir duygu olmakla birlikte adalet kavramına ters olduğu için modern dünyada karşılığı yoktur. VII. yüzyıl çöl ortamında insanların dayanıp güvenecekleri bir otoriteleri olmadığından bu duygunun tolere edilebilecek bir yanı gözükse bile İslam'ın kabul edemeyeceği şekilde zulümlere sebep olduğunu ve İslam kardeşliği üzerine inşa edilecek bir medeniyetin kodlarına uymadığını da belirtmek gerekir.³

Çöl şartlarında kabileleri bir arada tutan, güvenliklerini sağlayan ve kan bağları bulunan insanların dayanışması anlamına gelen asabiyeti İbn Hal-

¹ Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb İsfehâni, *el-Müfredât fi garibü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylani (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 336; Geniş bilgi için bk. Âdem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (İstanbul: Kuramer, 2017), 197-218.

² Zebidi Seyyid Muhammed Murteza, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmus* (Beyrut: Daru'l-Hidaye, ts.), 3: 381.

³ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldun. *Mukaddime*, haz. Süleyman Ulu- dağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 332; Geniş bilgi için bk. Mustafa Çağrı, “Asabiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 453-455; Âdem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (İstanbul: Kuramer, 2017), 197-224.

dun nesep asabiyeti ve sebep asabiyeti şeklinde ikiye ayırmaktadır. Nesep asabiyetinde aynı soydan gelmek ve kandaş olmak şart olduğu halde, sebep asabiyetinde böyle bir şart aranmamaktadır. Bedevilikte yaygın-hâkim olan kuvvet nesep asabiyeti iken hadarilikte durum tersine çevrilmiştir. Nesep ve kan bağı ile ilgisi bulunmayan sebep asabiyeti sosyolojik bir gereksinimden doğmuştur.⁴ Kusay b Kilâb'ın Kureyşlilerin tamamını Mekke'de toplaması dolayısı onların aynı zamanda hadariliğe geçmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda nesep asabiyetinin yanında sebep asabiyetine bağlı olarak Kureyş'in kabile asabiyetinin yanında sebep asabiyetini önceleyen ve "Bir-birlerine yardımcı olmak ve imdadına koşmak üzere yapılan anlaşma veya samimi dostluk kurma" olarak tarif edilen *hulflar* oluşturmuşlardır.⁵

Hz. Muhammed'in beşinci dereceden dedesi Kusay b. Kilâb; Huzaalıları Mekke'den çıkarıp Kureyşe bağlı bütün kabileleri Mekke'ye yerleştirdikten sonra, dini/ekonomik getirisi olan Kâbe hizmetlerinin daha etkin ve verimli yürütülmesi için bazı kamu görevleri ihdas etmişti. Kusay b. Kilâb bu görevleri oğulları arasında dağıtırken en prestijlisi olan kıyade/hicabe dâhil çoğu görevi oğlu Abduddâr'a vermişti.

Zaman içinde diğer kardeşlerden biri olan Abdumenaş'ın oğulları Abdüşems, Haşim, Muttalip ve Nevfel, toplumdaki karizmaları daha ön planda olduğu için, Abduddâroğullarının elinde bulunan Kâbe anahtarlarının kendilerine verilmesini istediler. Bu isteğin reddedilmesi neticesinde oluşan tartışma, akraba iki kabile arasında anlaşmazlığa neden oldu. Bu anlaşmazlık ve çekişme neticesinde Abdumenaş'ı destekleyenler sebep asabiyetine dayalı olarak ellerini bir kabin içindeki güzel kokuya daldırıp Kâbe'ye sürmek suretiyle aralarında ittifak oluşturdular ve bu görevleri ele geçirmek üzere ahidleştiler/yemin ettiler.⁶ Kendilerine Mutayyebûn denilen bu kabileler, Benî Abdumennaf başta olmak üzere Benî Esed, Benî Zühre, Benî Teym ve Haris b. Fihri oğullarından oluşmaktaydı.⁷

Mutayyebûn grubunun karşısındaki kabile mensupları ise bir deve kestiler ve ellerini kana batırıp onu yalayarak birlikte hareket etme konusunda anlaştilar. Bu kabileler Abduddâroğulları ile birlikte Benî Mahzûm, Benî Sehm, Benî Cumâh ve Benî Adiy kabileleriydi. Kureyş bu şekilde iki

⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, 99.

⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 100.

⁶ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Daru'l-Hicr, 1997), 3: 455.

⁷ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka v.dğr (Beyrut: y.y. 1955), 1: 132; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habib b. Ümeyye, *Muhabbar*, thk. Eliza Lichtenstater (Beyrut: Daru'l- Afaki'l-Cedide, 2009), 31.

gruba ayrılınca araya diğer kabilelerin girmesiyle olası savaş önlenmiştir. Abduddâroğullarının kendilerine ait bazı görevleri Abdumenafoğullarına devretmeyi kabul etmesiyle savaş önlenmiş, Kâbe görevlerinin en prestijlileri yine Ahlâf grubunda kalmış olmakla beraber diğer görevlerin kabileler arasında paylaştırılmasıyla sulh sağlanmıştır.⁸

Daha sonra gelişen süreçte Haris b. Nevfel, Ukbe b. Ebû Muayt, Karâde b. Abdi Amr, Utbe b. Rebî'a ve Şeybe b. Rebî'a⁹ gibi isimler her ne kadar Mutayyebûn paktında yer alsalar da Abdüşemsoğulları, amcaoğulları olan Haşimoğullarıyla olan rekabetleri nedeniyle Mutayyebûn bloğundan ayrılmışlardır. Mutayyebûn bloğunda yer alan Abdüşemsoğulları Daru'n-Nedve'deki askeri ve siyasi nüfuzlarının ağırlığı sebebiyle Haşim oğulları ile olan rekabet ve çekişmeleri Hz. Muhammed'e karşı, Ahlâf grubu kadar şiddetli olmasa da muhalefet etmelerine sebep oluşturmuştur.¹⁰ Haşim oğullarından ise Hz. Muhammed'e sadece Ebû Leheb'in muhalefetini görmekteyiz. Bu muhalefetin hanımının Abdüşemsoğullarından olmasından ve üvey kardeşi Ebû Talip'le aralarında olan anlaşmazlıktan kaynaklandığı söylenebilir. Aralarındaki kavgada Hz. Peygamberin Ebû Talip'ten yana tavır almasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Zira Ebû Leheb bu kavgada "niye benden yana tavır almadın? seni asla sevmeyeceğim" söyleminin sonucu olduğu değerlendirilebilir.¹¹

Müslümanların Mekke'de İslam tebliğini kabul etmelerinden sonra uğradıkları eziyet sebebiyle Hz. Muhammed tarafından bir strateji olarak onların yer değiştirmelerine izin vermesi sonucu Habeşistan'a hicret başlamıştı. İlk hicret edenlerden gelen haberlerin geri dönütlerinin olumlu olması nedeniyle yüzü aşkın Müslüman Habeşistan'a gerçekleşen ikinci hicrete katılmıştı. Bu hicrete katılan Kabile üyelerinin demografik yapılarına baktığımızda çoğunun Ahlâf grubunu oluşturan kabile üyeleri ile onların mütteliklerinden oluştuğu görülmektedir. Muhacirlerin çoğu Mahzûmoğulları, Cumahoğulları, Sehmoğulları, Abdüşemsoğulları, Zühreoğulları ve Abduddâroğullarındandı.¹² Bu kabileler, İslam'ın zuhurundan

⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 132; İbn Habib, *Muhabbar*, 132; Geniş bilgi için bk. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 245.

⁹ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed b. Sellâme (Beirut: Daru Tayyibe, 1999), 3: 261.

¹⁰ İbrahim Sarıçam, *Emevî Haşîmî İlişkileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 88-104.

¹¹ Ebû'l-Hasen Ahmet b. Yahya b. Câbir el-Belâzûrî, *Ensabu'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkar - Riyad ez-Zerkeli (Beirut: Daru'l-Fikr, 1996), 1: 130-131; Muhammed Hamidullah, "Hz. Muhammed'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", çev. İsmail Yakıt, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1986): 212.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesar, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkar (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978), 322; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 322.

önce kendi aralarında yaptıkları anlaşma nedeniyle karşı tarafın söylemine (İslam'a) kendi içlerinden birilerinin kulak verip kabul etmelerini kibirlerine yedirememişlerdi. Ahlaf grubuna dâhil kabile mensuplarından İslam'ı kabul edenlere, kendilerine hiçbir tolerans gösterilmemesi sebebiyle hayatlarının dayanılmaz hale getirilmesinden dolayı, kabilelerinin içinde yaşamalarını sürdürememiş ve Habeşistan'a hicret etmişlerdi.

Bu ayrışmadan sonra Muttalipoğullarının içinde bulunduğu diğer bir anlaşma olan Hilfü'l-fudûl'de Ahlâf grubundan hiçbir kabile bulunmamaktadır. Mutayyebûn grubundan Ümeyyeoğulları da onlara dâhil olmamışlardır. İslam öncesi dönemde Ahlâf-Mutayyebûn gruplaşması ve Hilfü'l-fudûl oluşumunda meydana gelen ayrışmalar, Mekke'nin idari yapısı ve siyasetinde belirleyici rol oynamıştır. Bununla da kalmayıp kabilelerin Hz. Peygamber'in tebliği karşısında tutum belirlemelerinde etkili olmuştur. Cahiliye döneminde Haşimoğulları ile düşmanlık içinde olan kabileler aynı davranışlarını/düşmanlıklarını sürdürmüşlerdir. İslam öncesi Hz. Muhammed'in ailesi ve kabilesiyle olan iyi ilişkiler tebliğden sonra da devam etmiş, kabilelerinden İslam'ı kabul edenlere düşmanlıkları daha kabul edilebilir bir seviyede olmuştur.¹³ Cahiliye dönemi kabilelerinde kendilerinde bulunanla övünmek, öteki kabileleri kötülemek çok yaygın bir davranıştı. Bu münafere dolayısıyla İslam öncesinde Abdülmuttalip ile Harb b. Ümeyye, Haşim b. Abdümenaf ile Ümeyye b. Abdüşşems gibi şahıslar ve Muttalipoğulları ile Sakif kabilesi, Mahzûmoğulları ile Ümeyyeoğulları gibi pek çok kabile arasında sorunlar yaşandığını da akıllardan çıkarmamak gerekmektedir.¹⁴

Mekke döneminde etkin muhalefet yaparak Müslümanlara eziyet ve işkenceden hoşlanan muhalif liderlerin kabile dağılımları ilk tefsir kitaplarından olan Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.151/767) *et-Tefsir* isimli eserinde tekrarlarla birlikte şu sıklıkta geçmektedir. Mahzûm oğullarından lider konumundaki Ebû Cehil ağırlıklı olmak üzere farklı isimlere yüz iki yerde atıf yapılmaktadır. Âs b. Vâil başta olmak üzere Sehmoğullarından farklı isimler otuz yedi defa geçmektedir. Cumahoğullarına Ubey b. Halef ve Ümeyye b. Halef olmak üzere bu kişiler otuz dört yerde geçmektedirler. Abduddâroğulları Nadr b. Hâris başta olmak üzere otuz iki yerde geçmektedirler. Mutayyebûn paktında yer alan Ümeyyeoğullarına ise Utbe b. Rebî'a

¹³ Adem Apak, "İslam Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetin Oluşumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 194.

¹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye, *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş*, thk. Hurşid Ahmed Faruk (Beyrut: Âlemu'l-Kütüp, 1985), 90-109; Sarıçam, *Emevî- Haşimî*, 28-29.

başta olmak üzere otuz iki yerde işaret edilmektedir. Haşimoğullarından Ebû Leheb ve hanımı ile birlikte toplam geçme sayısı beştir. Nevfel oğullarından isimler ılımlı muhalefetiyle tanınan Mu'tim b. Adiy'le birlikte on yerde geçmektedir. Esedoğullarının Ebu'l-Bahteri başta olmak üzere sekiz yerde isimlerinden bahsedilmektedir. Son olarak pakta dâhil olan Zühreoğullarına ise sadece iki yerde atıf yapılmaktadır.¹⁵ Toplamda ayetlerin nüzulüne sebep olup tefsirde geçen 205 kişi Ahlâf grubunu oluşturan kabile üyelerindedir. Mutayyebûn grubundan ise 57 kişinin isimleri sebebi nüzule konu olan şahıslar olarak zikredilmektedir.¹⁶ Oranlamaya baktığımızda Ahlâf grubu %77, Mutayyebûn grubu ise %23'e tekabül etmektedir.

Abduşemsoğulları her ne kadar İslam muhalifi pakta yer alsada genel itibarıyla azılı muhalefetin başat kabileleri Ahlâf grubuna dâhil Mahzûm, Cumâh, Sehm ve Abduddâr oğullarına mensup kişilerdi. Abduşemsoğullarından Ebû Süfyan ancak, bu dört kabilenin karar verici üst kadrosu yani liderleri konumundaki Ebû Cehil gibi isimlerin Bedir'de öldürülmesiyle Medine İslam devletine karşı muhalefetin lideri olmuş ve Mekke müşrik ordusunun komutanlığına getirilmesiyle ön plana çıkmıştır. Netice itibarıyla en şiddetli muhalifler Ahlâf grubundan olan kabile mensuplarıdır. İkinci derecede düşük profilli muhalefet gösterenler Nevfeloğulları, Esedoğulları ve Abduşemsoğullarından birkaç kişidir. Üçüncü derecede muhalif grup ise İslam davetini kabul etmeseler de açıktan muhalefet etmeyen Ebû Bekir'in kabilesi Teymoğulları, Hz. Ömer'in kabilesi Adiyogulları ve Hz. Muhammed'in annesi Âmine'nin kabilesi Zühreoğulları üyeleridir.¹⁷

Yukarıdaki bilgileri doğrulayan bir hadise şöyle geçmektedir: Hz. Muhammed, Mekke sokaklarında eziyete maruz kaldığı tebliğin ilk zamanlarında amcaoğullarından olan Ebû Süfyan'ın evine sığınmış ve burada bir müddet himaye ve emniyete kavuşmuştur.¹⁸ Resulullah daha sonra Mekke müşriklerin komutanlık mertebesine kadar yükselmiş Ebû Süfyan'ın kendisine yaptığı bu iyiliği hiçbir zaman unutmamıştır. O, Mekke'nin fethinin ardından şöyle bir bildiri yayınlamıştır. "Silahlarını bırakan emniyette olacaktır, Ebû Süfyan'ın evine sığınanlar emniyette olacaktır...."¹⁹ Peygam-

¹⁵ Sami Kiliçli, *Mekki Surelerde Mümin Kimliğinin Oluşumu ve Gayri Müslim'le İlişkiler* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 165-166.

¹⁶ Kiliçli, *Mü'min Kimliği*, 166-167.

¹⁷ Kiliçli, *Mü'min Kimliği*, 185-186.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj A.Ş., 2003), 1: 99. (İbnu'l-Cevzi'nin *el-Mücteba mine'l-müctenâ* isimli Kahire'de bulunan el yazmasından nakille)

¹⁹ İbn İshâk, *es-Sire*, 405; İbn Hişâm, *es-Sire*, 2: 403.

berin bu yaklaşımı Ebû Süfyan'ın Ahlâf grubuna mensup muhalifler kadar şiddetli olmadığını göstermektedir.

Allah (cc) gönderdiği vahiylerle Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e gelinceye kadar insanları yaratılışlarına uygun yaşamaları konusunda elçileri vasıtasıyla uyarmıştır. Kur'an'da ifadesini bulan insanın bazı sapkın özellikleri dolayısıyla kendi çıkarlarına ve ötekini sömürerek kendi hayatını daha konforlu hale getirebilmek için yaptığı yanlışların sonraları toplum tarafından benimsenmesi sonucunu doğurmuştur.

Allah Kur'an'ın birçok ayetinde, Mekke müşriklerinden Nadr b. Hâris başta olmak üzere müşriklerin geleneğe bağlılığını ve muhafazakârlıklarını eleştirmiş ve geleneği yukarıda belirtildiği gibi toptancı bir yaklaşımla reddetmemiştir.²⁰ Bu bağlamda kitaplarda ifadesini bulan Mesâlibu'l-Arap (Arapların ayıpları) ile Fezâilü'l-Arap (Arapların faziletleri) ifadelerini dikkatlerden kaçırmamak gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki Hz. Muhammed, Mekke toplumunda cari olan bütün örflerden daha çok inançla ilgili olanları ilga, bazı davranışları ibka, bazılarını da inşa ederek (yeniden yapılandırarak) toplumsal yaşamı devam ettirmiştir. Aslında onların bu geleneğe sığ bir şekilde yapışmalarının nedeni kabile taassubu içerisinde atalarından miras aldıkları sosyal/ekonomik statülerinin kendilerine sağladığı pozisyonların kaybolma endişesidir.

Mekkî ayetlerin anlaşılması için o günkü Mekke'nin sosyo-ekonomik yapısının mutlaka bilinmesi gerekmektedir. Kusay b. Kilâb Huzâaluları Mekke'den bertaraf ettikten sonra bütün akrabalarını Mekke'ye yerleştirmiş ve daha önce Mekke sınırlarını aşamayan ticari faaliyetlerini geliştirerek Mekke site devletinin idaresini teşkil eden bazı kamu görevlerini ihdas etmiştir. Ölümünden sonrası için bu görevleri oğlu Abduddâr'a vasiyet etmiştir. İdari faaliyetlerden babası tarafından uzaklaştırılan Abdumenaf'ın oğulları, onun kurduğu düzeni biraz daha revize ederek Yemen'den Şam'a kadar bütün yol üstündeki kabilelerle *ilaf* anlaşmalarını yapmışlar, milletlerarası açılımlarıyla diğer kabile veya devletlere üstünlük sağlamışlardır.²¹ Nitekim Haşim'in böyle bir yolculuk sırasında Gazze'de, Muttalib'in Yemen'de, Nevfel'in de Irak'ta ölmesi bu ticaretin

²⁰ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şihate (Beirut: Müessesü't-Târihi'l-Arabiyye, 2002), 3:436 .

²¹ İlâf: İslâm öncesi dönemde Kureyş kabilesinin bazı kabile ve ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmalarını, bu maksatla verilen serbest dolaşım iznini ifade etmektedir. Bk. Muhammed Hamidullah, "İlâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 63-64.

başarıyla işlediğini göstermektedir.²² Daha sonra bu gelenek yaygınlaşarak kabile gerçeği içerisinde sebep asabiyeti merkezli *halîflik* olgusu bütün ağırlığı ile devam edegelmiştir. Kâbe'yi içerisinde bulundurmasından dolayı Mekkeliler/Kureyşliler de kendilerini bu mekânın hamisi ve sahibi saymışlardır. Ticari seyahatlerde diğer kabileler asayiş problemi yaşarlarken onlar rahat bir şekilde yaşıyorlar ve ticari kazançlarını artırıyorlardı. Böyle konformist bir ortamda Hz. Muhammed'in tebliğine kulak verip tevhide inanmanın kendi aleyhlerine ciddi riskler taşıyacağına bilincindeydiler. Hz. Muhammed'e vahiy gelmesiyle akrabaları tarafından ötekileştirilmeye başlayınca, zaman zaman Allah onların nankörlüklerinden bazılarını Kur'an'da ifşa etmiştir.²³ Kısaca Mekke/Kureyş içinde gerçekleşen rekabetler, ittifaklar, bireysel dostluklar ve düşmanlıklar İslam davetine/Hz. Muhammed ve Müslümanlara gösterilen olumlu ya da olumsuz reflekslerde/ yaklaşımlarda belirleyici unsur olmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'de toplumları yönetenleri tanımlamak için özellikle mele-mütref kelimeleri kullanılmaktadır. Bir konu ve fikir üzerinde birleşen, görünüş ve ihtişamları ile göz dolduran topluluk anlamına gelen mele kavramı;²⁴ Hz. Süleyman, Firavun, Nuh kavmi ve İsrailoğullarının ileri gelenleriyle Mekke'yi yöneten kurucu lider kadrolar için kullanılmıştır.²⁵ Aynı manaları çağrıştıran mütref kavramının ise bütüncül baktığımızda geniş maddi imkânlarla sahip kişi/kişiler için kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram genel hatlarıyla irdelendiğinde; geçtiği bütün yerlerde olumsuzluk yüklü bir kavram olarak kullanılmaktadır.²⁶ Bu yönetici kadro için kullanacağımız mele kavramı çalışmanın genelinde isimlerinden çokça bahsedeceğimiz Ukbe b. Ebû Muayt, Ebû Cehil, Utbe b. Rebî'a, Şeybe b. Rebî'a ve Velid b. Muğîre gibi kişileri kapsamaktadır. Hz. Peygamber'in bu şahıslar için "Allah'ım, Kureyş'in melesini sana havale ediyorum" diye başlayan bedduası akis bulmuş ve bu melelerin çoğu Bedir'de öldürülmüşlerdir.²⁷ Bu seçkin zümre, içinde buldukları toplumu zulümle yönetiyorlar, haksızlık ve adaletsizlikten besleniyorlardı. Kendilerinin yeni davete icabet etmeleri ya da Mekke'nin çoğunun İslam'ı

²² İbn Habîb, *Muhabbar*, 162. Mekke'nin ekonomik yapısı ve bu yapının Hz. Peygamber'in çağrısına karşı geliştirilen tutum üzerindeki etkisi konusunda bk., Halil Aldemir, "İslam Öncesi Mekke Ekonomisinin Kur'an Daveti Açısından Değerlendirilmesi", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*, (İstanbul: y.y. 2011), 279-302.

²³ Mukâtil, *Tefsir*, 4: 861; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 55.

²⁴ İsfehâni, *Müfredât*, 473.

²⁵ Bk. el-Araf 7/60-88; en-Neml 27/22-27, Sâd 38/36-69.

²⁶ Bk. el-Enbiya 21/13; ez-Zuhruf 43/23; Hud 11/116.

²⁷ Mukâtil, *Tefsir*, 3: 373; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 714-715.

kabul etmeleri durumunda menfaatleri engelleneceği, karizmaları ve ekonomileri zarara uğrayacağı için İslam davetini susturmaya çalışmışlardı. Mele ve mütref takımı sahip oldukları maddi ve bürokratik-yönetimsel ayrıcalıklarının yok sayıp fakir bir lidere tabi olmayı kabul etmemiş, kibirleri sebebiyle muhalefet tarafında yer almaları zorunlu hale gelmişti.

İlk inen Kur'an-ı Kerim ayetlerine baktığımızda genelde Allah'a ve ahiret gününe iman merkezli bir mesaj verildiği görülmektedir.²⁸ Bu tesadüfi bir durum değildir. Dedeleri Kusay b. Kılâb'dan devraldıkları yönetimsel ayrıcalıklar ve ticaretin kendilerine sağladığı avantajları kaybetme endişelerinden dolayı Hz. Muhammed'in açıkladığı iki dünyalı bir hayat algısı yönetici kadrodaki müşriklerin işlerine gelmiyordu. Çünkü kendilerinin içini boşalttığı hak-adalet kavramlarının ötesinde tek dünyalı inanç sistemleri işlerini kolaylaştırıyordu. Resulullah'ın imana davet ettiği tevhid merkezli Allah inancı ile aynı olmasa da Mekkeli müşriklerin kendilerince bir Allah inançları mevcuttu.²⁹ Kur'an-ı Kerim bu ahiret tanımaz Mekke müşriklerinin tutum ve davranışlarını tenkit ederek aşağıda isimlerini vereceğimiz müşriklerin işlerine de gelmediğini, bu fani dünyadan sonra bir hayatın kabulü demek kendi konforlarının yok olacağı anlamına geldiğine işaret ediyordu. Zira konu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

“Ne var ki o kâfirler/müşrikler içlerinden birinin kendilerini uyarmak üzere peygamber olarak gelmesini hayret ve şaşkınlıkla karşıladılar ve (onun kıyamet ve dirilişe ilgili ikazları hakkında), “Bu gerçekten hayret edilecek bir şey! Biz ölüp toprağa karıştıktan sonra yeniden dirileceğiz, öyle mi? Bize göre öldükten sonra tekrar hayata dönüş ihtimal dâhilinde değil” diye kestirip attılar. Evet, biz toprağın onların bedenlerini nasıl çürütüp yok ettiğini iyi biliriz; (ama biz onları nasıl dirilteceğimizi de çok iyi biliriz). Çünkü biz, kâinata olup biten her şeyin kayıtlı olduğu sınırsız bilgi kaynağının sahibiyiz” (Kaf, 50/2-5).

“Bununla birlikte onlara ahiret konusunda (peygamber tarafından) sürekli bilgi verilmekte; ama onlar yine de ahiretin gerçekliğinden derin şüphe duymaktalar. Dahası onlar bütün gerçeklere karşı kördürler. Bu yüzden onlar şöyle derler: “Sahi, biz ve atalarımız, ölüp toprağa karıştıktan sonra yeniden diriltileceğiz, öyle mi? Bize anlatılan bu hikâye geçmişte atalarımıza da anlatılmıştı. Bunlar eskilere ait masallardan başka bir şey değil” (en-Neml, 27/66-68).

²⁸ Bk. el-İsra 17/45; el-Ankebut 29/64.

²⁹ Bk. el-Ankebut 29/61; Lokman 31/25; ez-Zümer 39/38; ez-Zuhruf 43/87.

“Bu gerçeğe rağmen (kâfir/müşrik) insan, “Demek, ben öldükten sonra diriltileceğim, öyle mi?” diye alay eder. Peki, o hiç düşünmez mi ki vaktiyle kendisi yokken biz onu yaratıp varlık alanına çıkardık” (Meryem, 19/66-67).

Söz konusu bu ayetlerin muhatapları Ubey b. Halef, Ebu'l-Eşdeyn, Nubeyh b. Haccac, Münebbih b. Haccac³⁰, Ebû Talha, Şeybe, Müşafık, Şurahbil, Haris, babası Erta b. Şurahbil, (en-Neml, 27/66-68)³¹ ve Adiy b. Rebia, Utbe b. Halef ve Ebû Leheb gibi isimlerdir.³²

Mekke'de yaşayan müşrik Arapların çoğu, İbrahimî gelenekten yüz çevirip puta tapıcılığa meyledip kendi çıkarlarına kullanmaya başlayınca Mekke'li sağduyulu bazı kimseler bu çirkefliğe isyan ettiler. Bu çirkin ortamdan kurtulmak için çeşitli arayışlara girmişler, Varaka b. Nevfel gibi bazıları Hristiyanlık dinine, Zeyd b. Amr b. Nufeyl gibi bazıları da İbrahim'in dini hanifliğe ittiba etmişlerdir. Yukarıda ismi geçen sağduyulu kimseler Ömer b. Hattab'ın babası tarafından baskı altına alınınca gizlice Mekke'den ayrılıp Hira'ya gizlendiler. Ara sıra Mekke'ye gelişlerinden endişelenen Mekkeliler bazı kişileri şirklerinden vazgeçirir korkusuyla kendisine eziyet etmeye başladılar. Zeyd b. Amr da seyahatlerine devam edip arayış içinde Mekke'ye dönerken Lahm bölgesinde öldürülmüştür.³³ Görüldüğü gibi Mekke'nin muhafazakâr dini yapısı sadece Hz. Muhammed'in getirdiği din ve onun müntesiplerine karşı çıkmakla kalmamış, kurdukları sömürü düzenine karşı hakkı aramak isteyen herkesi kapsamıştır.

2. MEKKE MÜŞRİKLERİNİN MUHALEFETLERİNİN SEBEPLERİ VE MUHALİFLERİN DEMOGRAFİK YAPISI

2.1. Hz. Muhammed'i İtibarsızlaştırmaya Matuf Yaklaşımlar

İslam davetinin Mekke'nin yönetici kadrosunun karşı duruşuna rağmen gelişmeye ve iman edenlerin sayısının artmaya başladığı zaman diliminde, Allah'ın bildirdiği; “(Ey Peygamber) Sana emredilen tevhid davasını bütün açıklığıyla ortaya koy ve müşriklerin alaycı tavırlarına hiç aldırma. Hiç şüphelen olmasın ki seninle alay edenlere karşı biz senin yanındayız” (el-Hicr, 15/94-95) ayetinde de belirtildiği gibi Peygambere karşı bir itibarsızlaştırma gayreti ve onu toplumun gözünden düşürmeye matuf bazı hareketler içine girdikleri gözükmektedir. Bununla ilgili Kur'an'da birçok atıf yapılmasına

³⁰ Mukâtil, *Tefsir*, 3: 268.

³¹ Mukâtil, *Tefsir*, 2: 484.

³² Mukâtil, *Tefsir*, 3: 452.

³³ İbn İshâk, *es-Sire*, 165; İbn Hişâm, *es-Sire*, 1: 231.

rağmen birkaç örnekle iktifa edilip yukarıda değinildiği gibi bu muhalefette öncülerinin demografik yapıları irdelenecektir.

Mekke'ye haram aylarda ticaret için yarımadanın içinden ve dışından tüccarlar geliyorlardı. Dışarıdan gelecek kabilelerin Hz. Muhammed'le görüşmelerinde muhtemel söylemleri ve kendisini itibarsızlaştırmak için nasıl bir strateji izleyecekleri konusunda Velid b. Muğîre el-Mahzûmî'nin teklifiyle bir araya gelip Kur'an'ın da deşifre ettiği şekilde acaba sihirbaz mı desek, kâhin mi desek, mecnun mu desek alternatiflerini değerlendirmeye başladılar. İttifak ettikleri karar Hz. Muhammed'e sihirbaz denmesi üzerineydi. Hz. Peygamber ve İslam davetine karşı bu düşünceyi planlayıp uygulayanlar ayette muktesimun (aralarında görev bölümü yapanlar) olarak nitelendirilmişlerdir.³⁴ Bu kişilere ve kabilelerine baktığımızda; Benî Abdüşems'ten; Hanzala b. Ebi Süfyan, Utbe b. Rebî'a ve Şeybe b. Rebî'a, Benî Mahzûm'dan Ebû Cehil, el-As b. Velid, Kays b. Velid, Kays b. el-Fâkihe, Zühayr b. Ebi Umeyye, el-Esved b. Abdulesved ve Safiy b. es-Sâib; Benî Abdüddâr'dan Nadr b. el-Haris; Benî Esed'den Ebû'l-Bahteri b. Hişam ve Zem'a b. el-Esved; Benî Sehm'den, Nübeyh b. Haccac ve Münebbih b. Haccac; Benî Cumah'tan Ümeyye b. Halef ve Evs b. Mi'yar olmak üzere on yedi kişi oldukları gözükmektedir.³⁵ Kabile dağılımına baktığımızda on yedi kişinin on ikisi Ahlâf grubuna dâhil kabilelerden oluşmaktadır. Üç kişi Abdüşems'ten olup Hilfü'l-fudûl'da Hz. Muhammed'in karşısına geçen gruptandır. Ahlâf ve Hilfü'l-fudûl grubuna dâhil olmayıp Mutayyebûn paktında yer alan Benî Esed'den sadece iki kişi vardır. Görüldüğü gibi davetin hemen başında gardını alıp Peygamberi itibarsızlaştırmaya girişenlerin 1/3'ünden fazlası Ahlâf grubundandır.

Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'in şahsına yönelik itibarsızlaştırma çabalarını kendilerince zenginleştirerek itibarsız bir insana indirilen metinleri de aynı seviyede gösterme çalışmaları yapıyorlardı. Çift taraflı taarruz ve zihinleri bulandırmaya yönelik söylemlerinde biraz daha ileri giderek Kur'an-ı Kerim'in kendisiyle ilgili "Kur'an eskilerin masallarındır" bağlamında sözler serdeden Abdüddâr'dan Nadr b. Haris'in bu hareketinin onun art niyetinden, kibriden kaynaklandığını ve günahkâr olduğunu bildiren ayet nazil olmuştur.³⁶

Mekke müşrikleri doğrudan dine karşı çıkma yerine kişilerin akıllarını bulandırmaya matuf olarak "peygamberin insanüstü vasıflarla mücehhez

³⁴ Bk. el-Hicr 15/90.

³⁵ İbn Habîb, *Muhabbar*, 160-161.

³⁶ İbn İshâk, *es-Sîre*, 300; İbn Hişam, *es-Sîre*, 1: 358.

bir varlık olması gerektiğinden hareketle elçilik görevini yüklenecek kişinin yanında sürekli uyarıcı bir meleğin bulunması veya kolaydan mal sahibi olacak seviyede olağanüstü yetkilerle donatılmış birisi olması zaviyesinden” olaya yaklaşmaktadırlar.³⁷ Bu yaklaşımda bulunan müşrikler Urve b. Mes’ud es-Sekafi ve Velid b. Muğire el-Mahzûmî adlı müşriklerdir.³⁸

Mekkeli müşriklerin Peygamberin şahsına dair itibarsızlaştırma ve polemik yaratmaya matuf yaklaşımları bağlamında kabile taassubu içinde mütrefliklerinin kölesi olarak “Tamam peygamber gelmesine bir şey demiyoruz da Mekke şartlarında hıfları gereği karizma yapmış mal ve şöhret yönünden toplumda kabul görmüş kişilerden olması gerekirdi” diyorlardı. Mekkeli Velid b. Muğire veya Taifli Ebû Mes’ud b. Amr gibilerine verilmesi gerekliliği değerlendirilmesi formel aklın daha iyi kabul edebileceği bir şeydi.³⁹ Özellikle Velid b. Muğire el-Mahzûmî, öteden beri Mekke’de potansiyel liderlik konumunda olup, Kureyş nezdinde itibarlı bir kişiliğe sahipti. Kureyş’in lideri Abdülmuttalib’in vefatı üzerine bu oluşumun liderliğini uhdesine almak için onun vefatından sonra örfе uygun olarak Kâbe’nin avlusuna oturan üç kişiden –Benî Haşim’den Ebû Talib, Teym kabilesinden Abdullah b. Cüd’ân ve Benî Mahzûm’dan Velid b. Muğire- biriydi.⁴⁰ Görüldüğü gibi bu çıkar grupları yine kaçamak bir yönden olaya yaklaşarak elçilik gibi bir görevin icrası ve başarı şartını materyalist bir yaklaşımla güçte görmekteydiler. Zira Mekkeli müşriklerin genel yaklaşımları her zaman güçlünün yanında saf tutma yönünde olmuştur.

“(Ey Peygamber) Yarattığımda tek başına (malsız mülksüz evlatsız) olan o kişiyi sen bana bırak. Ben ona hesapsız mal-mülk verdim. Çevresinde dönüp duran her an maiyetinde hazır olan evlatlar lütfettim. Her türlü imkânı önüne serdim. Ama onun gözü hiç doymuyor, hep daha fazlasını istiyor” (el-Müddessir, 74/11-17).

Bu ayetin inmesine sebep olan hadisede Velid b. Muğire el-Mahzûmî’nin Mekkeli karar verici müşrik yandaşlarını toplayarak ortak bir görüşte birleşme çabaları sonucu; onun sihir hastalığına tutulduğunu, yeni söylemleriyle kişinin babası, annesi, kardeşi, hanımı ve sülalesinden olan insanlarla aralarını açtığını dile getirmeye başladılar. Aşırı asabiyete dayalı zihni

³⁷ Hz. Peygamber’in beşer oluşu hakkında bk. Halil Aldemir, *Hz. Peygamber’e Yönelik Teselliler*, (İstanbul: Kitabi Yayınları, 2010), 28-30.

³⁸ Mukâtil, *Tefsir*, 1: 588.

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 361; Mukâtil, *Tefsir*, 2: 502;

⁴⁰ Mustafa Fayda, “Velid b. Muğire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 33-34.

yapı onların en zayıf noktaları olan körü-körüne yakınlarından yana tavır geliştirmelerini sağlayıp, mütreflğine dikkat çekilmektedir. Mekke'de Hz. Muhammed aleyhine algı operasyonlarında rol üstlenmesi sebebiyle zenginliğin verdiği kibir, inat ve "Kur'an'ı Muhammed uydurdu" gibi itibarsızlaştırılmaya yönelik hareketleri bizzat Allah tarafından çürütülerek ahirette cehennemdeki yerinden bahsedilmektedir.⁴¹

Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'e karşı uyguladıkları itibarsızlaştırmaya yönelik hareketlerinden birisi de Kur'an-ı Kerim'i kendisinin uydurduğu ile ilgili tezviratları şeklinde olmaktadır. Velid b. Muğîre el-Mahzûmî ve arkadaşlarından olan birtakım müşriklerin bu iddialarına karşılık Allah şöyle meydan okumaktadır: "(Bilin ki) bu Kur'an birileri tarafından uydurularak Allah'a isnat edilmiş bir kelâm değildir. Gerçekte o, kendinden önceki vahiyleri tasdik ve teyit etmek, ilahî hükümleri etraflıca belirtmek üzere âlemlerin rabbi Allah katından indirilen ve ilahliliği hususunda hiçbir şüphe/şaibe taşımayan bir kelimedir. Böyleyken o müşrikler hâlâ, "Kur'an'ı (Muhammed) uydurdu" diyorlar. (Ey Peygamber!) De ki onlara: "Eğer bu iddianızda dürüst ve samimiyseniz, Kur'an'ın surelerine benzer bir sure/bir dizi ayet ortaya koyun bakalım ve bu işin üstesinden gelmek için Allah'tan başka yardım alabileceğiniz kim varsa (şairleriniz, kâhinleriniz, putlarınız vb.) bütün hepsini işbirliğine çağırın" (Yunus, 10/ 37-38).⁴² Çünkü Allah ilahi vahyini daha önce herhangi bir ilahi kitabı okumayan, Kur'an'ı kendisi yazabilecek edibliği bulunmayan, böyle bir ilahi vahye muhatap olacağını da aklından geçirmeyen ve okuma-yazması olmayan bir ümmiye inzal buyurduğuna ilahi kitabın değişik yerlerinde temas etmiştir.⁴³

Mekkeli müşrik liderlerden Zem'a b. Esved, Nadr b. Hâris, Esved b. Abdiyeğûs, Ubey b.Halef ve Âs b. Vâil gibiler toplumun zihnini bulandırmak için "Muhammed'e bir melek gönderilse de biz de görsek değil mi?" gibi asılsız tezviratlarına Allah "Şayet biz peygamber olarak bir melek gönderseydik onu da insan şeklinde gönderirdik" (el-En'am, 6/8-9)⁴⁴ buyurarak zihinlerde oluşacak şüpheleri ortadan kaldırmıştır. Mekkeli lider kadro, içine sindiremediği Hz. Muhammed'in niçin melek olarak gönderilmediği ile ilgili itirazlarını Allah Kur'an'da şöyle çürütmektedir:

"Yine o müşrikler şöyle dediler: "Bu nasıl bir peygamber? Böyle peygamber mi olur? Baksanıza, o da bizim gibi yiyip içiyor, çarşı-pazar dolaşı-

⁴¹ İbn İshâk, *es-Sîre*, 194; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 393.

⁴² Mukâtil, *Tefsir*, 2: 238.

⁴³ Konu ile ilgili diğer ayetler için bk. el-Kasâs 28/86; el-Ankebût 29/48.

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 395.

yor. Madem bu adam bir peygamber, o halde kendisine refakat edecek bir melek gönderilse de tebliğ ve uyarısını onunla birlikte yapsa ya (Madem melek yok,) hiç değilse ona Allah tarafından bir hazine verilseydi veyahut hiçbir emek harcamadan ürün aldığı tılsımlı bir bağı-bahçesi olsaydı...” Onlar, müminlere de şöyle derler: “Peşinden gittiğiniz adam, (peygamber filan değil) sihirle meşgul olan birisi” (el-Furkan 25/7-8).

Müşriklerin yukarıdaki itirazlarını Allah çürüterek insanlara gönderilen elçinin mutlaka insan olması gerektiğini bildirmiştir. Eğer elçi melek olacaksa muhatapları olan grubun da meleklerden müteşekkil bir topluluk olmasının gerekliliği yine Allah tarafından Kur’an-ı Kerim’de şöyle açıklanmaktadır:

“(Ey Peygamber!) De ki onlara: Yeryüzünün sakinleri insanlar değil de melekler olsaydı, hiç şüphesiz biz onlara peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik” (el-İsra 17/95).

Bunların dışında Hz. Muhammed, Mekkeli müşrikler tarafından delilikle itham edilip ona bir müddet daha akıllanması için süre tanınmış, eğer aklını başına almazsa ortadan kaldırılması yönünde karar alınmıştır. Cinlenmiş olduğu, Kur’an’ı uydurduğu safsatalarına karşı Allah Peygamber dâhil elçi bile olsa böyle bir şey yapması durumunda Allah’ın azabından kendisini kimsenin kurtaramayacağı konusundaki ayeti indirdi.⁴⁵ Allah Hz. Nuh’tan örnek vererek “kavminin ileri gelenleri kendisinin sapıtığını, saçmaladığını” (el-Araf 7/60) söyledikleri gibi Mekkelilerin de aynı yaklaşımda bulunduğunu bildiren ayetini inzal buyurdu.

Diğer bir itibarsızlaştırma konusu da onun Hûd peygamberin kavminin ileri gelenlerinin kendisine söylediği yalancı yakıştırmasıdır ki insanlık tarihi boyunca bütün elçiler bu iftiraya maruz kalmışlardır. Hz. Muhammed’in de aynı kaderi yaşadığını dolayısıyla onun da Kur’an’ı bazılarından destek ve yardım alarak uydurduğu söylemlerini toplumda yaymaya başlayarak akıl sağlığının da yerinde olmadığını ekleyerek kendisini itibarsızlaştırmaya devam etmişlerdir.⁴⁶

Mekkeli müşriklerin itibarsızlaştırma çabalarının en çarpıcı örneklerinden bir tanesi de Arap örfünde revaçta olan erkek çocuğa karşı düşkünlükleriyle alakalıdır. Erkek evlat sahibi olmak kabileler arası rekabet

⁴⁵ Bk. el-Mü’minün 23/25; el-Ahkâf 46/8. İslam öncesi Arap toplumunda cinlerin bilgi kaynağı olduğuna dair görüşler ve Hz. Peygamber’in cinlerle iletişim halinde olduğuna dair iddialar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Halil Aldemir, *Nebevi Mücadele Bağlamında Kalem Suresi Tefsir*, (İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2014), 47-51.

⁴⁶ Bk. el-Furkân 25/4; el-A’raf 7/66.

ve çatışmalarda bedenen güçleri sebebiyle genel kabul gören bir toplum gerçeği idi. Bu çirkin örfün farkında olan Mekkeli müşrikler bu açığı da değerlendirmeye çalışmışlar ve tezvirata başlamışlardır. Bu cümleden olarak Hz. Peygamberin erkek çocuğu olan Abdullah'ın vefatı üzerine erkek evlatsız kalan Hz. Muhammed'e ileri-geri söz söylemeye başlamışlardır. Bir defasında Kâbe'de ibadet eden Hz. Peygamberi orada olanlardan kimse tanımamıştı. O sırada orada olan Ahlâf grubuna dâhil Âs b. Vâil es-Sehmî'ye bu şahsın kim olduğunu sordular. Âs b. Vâil de "Ebter" diye cevap verdi. Araplar eğer bir kişi ölür de geride erkek varisçisi olmazsa ona "Ebter" diyorlardı. Kendilerince oradaki insanların gözünde Peygamberi küçük düşürmeye matuf bir hareket içerisinde bulunuyorlardı. Bunun üzerine Allah asıl ebterin hayırdan nasibi olmayan müşrikler olduğunu, Hz. Peygamberin kıyamete kadar isminin ve yaptığı hayırlı işler sebebiyle sıfatlarının hayırla yâd edileceğini bildirmiştir.⁴⁷

Mekkeli müşrikler alaycı tavırlarını dozları Müslümanlara karşı daha da artırarak devam ettiriyorlardı. Bu sefer de Peygambere indirilen vahiylerin bir melek vasıtasıyla indirildiğini bildiren Peygamberin söylemini çürütmek için "Tamam öyleyse bu meleğin bize de gösterilmesi gerekmez miydi?" şeklinde alay edici bir üslupla yaklaşmışlardı. Bunu dile getiren müşriklerin ileri gelenleri Nadr b. Haris, Esved b. Abdiyeûs, Ubey b. Halef, Âs b. Vâil ve Zem'a b. Esved gibi kişilerdi.⁴⁸ Bunların maksadı bir gerçeği öğrenip ikna olmaya matuf değildi. Aynı surede yine müşriklerin yapageldikleri hareketlerin karşılığını azapla göreceklarını bildiren Peygamberin uyarılarıyla alay eden Velid b. Muğîre, Umeyye b. Halef ve Ebû Cehil'in bu davranışlarına biraz tehdit içerikli bir cevap verilmişti.⁴⁹

Konu ile ilgili diğer ayetlere baktığımızda Hz. Muhammed'i itibarsızlaştırmaya yönelik eylemlerinden birisi de malına ve toplumdaki konumuna güvenerek yemin edip insanların akıllarını bulandırmak için vahiylerle ilgili dile getirdikleri "eskilerin masalları" söylemleridir. Bu yaklaşımların muhatabı Velid b. Muğîre el-Mahzûmî'den, ilgili ayetlerde kendisine "Utull" hayvan gibi yiyip içen ve "Zenîm" veled-i zina olarak atıf yapılarak Peygamber yüreklendirilmiştir. Devamındaki ayette bu edepsizliği yapan Velid b.

⁴⁷ Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 4: 880; İbn İshâk, *es-Sîre*, 245-272.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 395; Mukâtil bu isimleri, Nadr b. Hâris, Abdullah b. Ümeyye ve Nevfel b. Huveylid olarak vermektedir. Mukâtil, *Tefsir*, 2: 550.

⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 395.

Muğîre ayette geçen şekliyle Bedir savaşında burnundan kılıçla yaranıp rezil bir şekilde öldürülmüştür.⁵⁰

Hız. Muhammed bir yandan Mekkeli müşriklerle mücadele ederken bir taraftan da ehli kitapla ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış ve Rum suresinde olduğu gibi onlardan yana tavır geliştirmiştir (er-Rum, 30/2-5). Mekke'ye gelip giden Yahudilerden bazıları doğrudan Müslümanlara tavır almasa da onlara; "Peygamberlerinize sorun bakalım cehennemden bekçilerinin adedi ne kadardır" diye bir soru sorarak onları zor durumda bırakmaya yeltenmişlerdir. Bunun üzerine Allah ilgili ayetle bu sayının on dokuz olduğunu bildirmiştir.⁵¹ Mekkeli müşrikler verilen cevabın Yahudilerin kendi kitaplarına uygun olduğunu bildirmeleri üzerine mahcup duruma düşmeyen Peygambere karşı başka bir söylem geliştirmişlerdir. Ebû Cehil el-Mahzûmî, Ebu'l Eşdeyn el-Cumahî ve yandaşları bu sefer de "bizim sayımız çok fazla, dolayısıyla bu bekçilerin hakkından gelerek zaten bizi tehdit ettiği cehennemden kurtuluruz" diyerek Hız. Muhammed'le alay etmeye devam etmişlerdir. İlgili ayette de açıklandığı gibi bu ayetin inzalinden maksat Peygamberin Mekkeli müşrikler karşısında mahcup edilmemesi ve Yahudilere de zimmen "Bakınız sizin kutsal kitabınızda olan bilgilerle bizimkiler örtüşmektedir. Gelin beraber bu müşrik güruhu ile mücadele edip ilahi olan din müntesipleri olarak birlikte olalım" mesajı idi.⁵²

Mekke müşriklerinin Peygamber'i itibarsızlaştırmaya matuf davranışları sebebiyle nazil olan ayetlerin tefsirlerine baktığımızda aşırı muhalefetin öncülerinden isimleri geçenlerin çoğunun Ahlâf grubu ya da Abdüşems gibi daha sonra o pakta dâhil olan kabile üyeleri olduğu görülmektedir.

2.2. Müşriklerin Din/İlah Konusundaki Tereddütleri

Hız. Muhammed'in elçi olarak görevlendirilmesinden ve ilk inen ayetlerden sonra fetret döneminin sona ermesiyle Allah'ın insanlara bildirdiği prensipler belli bir sıralamaya göre yapılmıştır. Alak suresiyle müşriklerin inandıkları ilah anlayışında bir değişikliğe gidilerek "rab" kelimesiyle bütünleşmiş bir anlayışın altı çizilmiştir.⁵³ Öteden beri inandıkları yaratıcı ilah anlayışından, sosyal/siyasal hayatı da düzenleyen ilah tasavvuruna geçişine şahit olmaktayız. Gelişen süreçte inanmaları gereken ilahların özel-

⁵⁰ Ebû Ali Eminüddin el-Fazl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Mürtezâ, 2006), 10: 69.

⁵¹ Bk. el-Müddessir 74/30.

⁵² Mukâtil, *Tefsir*, 4: 498; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 313.

⁵³ Bk. el-Alak 96/1.

likleri daha da detaylandırılarak ortaya konulmuştur. Böylece atalarının dinlerine olan aşırı bağlılıkları ve şirk temelli bir din anlayışından toplumsal hayata müdahale eden bir din anlayışına evrilmiştir. Kişilerin ilah anlayışları konusundaki kafa karışıklıkları yönetici kadronun işine geliyordu. Bu yüzden tevhid temelli bir ilah anlayışı Kur'an-ı Kerim'de çokça üzerinde durulan bir konudur. İlk nazil olan surelere baktığımızda sürekli Rab olan Allah'ın ön plana çıkarılması insanların dimağlarında otorite sahibi, efendi, imkân sunan varlığın ve yönetme ve kontrol edenin Rab sıfatıyla mücehhez tek Allah olduğu gerçeğinin üzerinde durulmaktadır.⁵⁴

İlahi vahiy, Mekkeli müşriklerin sapıtmalarına sebep olan putlara doğrudan savaş açma yerine tevhidi bir dille Allah'la ilgili zihinlerde oluşması muhtemel sorulara cevap verme yolunu seçmiştir. Bunun en belirgin örneğini İhlas suresinde görmekteyiz. Rivayete göre müşrik birisi olan Âmir b. Tufeyl b. Sa'sa el-Amirî, Hz. Peygamber'in yanına gelerek bir süre görüştükten sonra Rab ile ilgili aklını karıştıran konularda sorular sormuştur. "O'nun nesebi nedir ? onu kim yarattı ? babası kim ? ismi ne ? kardeşleri kim ?" gibi ister maksatlı olsun ister iyi niyetle olsun bazı sorular sorulması üzerine Allah kafalarda oluşan karışıklığı gidermek için ayetlerini indirmiş, dolayısıyla müşriklerin soruları da cevap bulmuştur.⁵⁵ Aynı zamanda bu ilah anlayışının daha sonra siyasi ve sosyal alanda yapılacak değişimlere de zemin olması açısından bir hazır bulunuşluğa dikkat çekme programı olarak algılanabilir. Müşriklerin ilah anlayışlarının tutarsızlığı ve düşüncelerinin yeniden yapılandırılması ile ilgili Kur'an ayetlerinin peş peşe inzal edildiğine şahit olmaktayız.⁵⁶ İşte yukarıda sorulan veya sorulması muhtemel soruların cevapları Kur'an'da bizzat verilmiştir:

"(Ey Peygamber) De ki: (Bana gerçek mahiyeti, soyu hakkında sorular sorduğunuz rabbim var ya) işte O Allah'tır, tektir. Allah her vasfiyle mükemmel, her türlü ihtiyaçtan münezzehtir. O ne doğurmuş, ne de doğmuştur. O'nun hiçbir dengi, eşi, benzeri yoktur" (el-İhlas 112/1-4).

Mekkeli müşriklerin dini anlayışlarındaki tutarsızlıklarından birisi de meleklerle ilgili inançlarıydı. Müşrikler muhtemelen ehli kitap ve haniflikten öğrendikleri bilgilerden dolayı meleklerle inanıyorlar ve onları Allah'ın kızları olarak kabul ediyorlardı. Lât, Menât ve Uzzâ putlarını bu melek sınıfında değerlendirip kendileri için şefaathçi olacaklarını iddia ediyorlardı. Dolayısıyla

⁵⁴ Bk. el-Fâtiha 1/2; el-Felak 113/1; en-Nâs 114/1.

⁵⁵ Mukâtil, *Tefsir*, 4: 914.

⁵⁶ Konu ile ilgili bk. Kâf 50/24-26; el-Arâf 7/33, 191-199; Yunus 10/3,18; ez-Zümer 39/3,7; eş-Şu'arâ 26/96-102; en-Neml 27/59-65.

şirklerinin temelini Allah'ın yardımcıları olarak dolayısıyla kendilerine has putlara da bir nevi kutsiyet yüklüyorlardı. Meleklerin Allah'ın kızları yakıştırılmaları aynı zamanda tevhid inancını zedelemeye matuf çalışmalarıdır.⁵⁷

Mekkeli müşriklerin diğer bir çıkması da muhafazakârlıklarından kaynaklanan atalarının dinlerine olan aşırı bağlılıklarıdır.⁵⁸ Sözlü kültürlerin doğal sonuçlarından birisi de kendi kabile reislerinin, büyüklerinin geçmişten geleceğe aktarılan abartılı kahramanlıklarıydı. Yazılı bir belgeye dayanmadığı için doğruluğu şüpheli rivayetleri, düşük kültür sahibi kişilerce de abartılı anlatımlarla efsaneleştiriyorlardı. Bunlar kabile liderlerini/büyüklerini tecrübe ettikleri dini argümanları eleştiri kabul edilmeyecek şekilde mükemmel varlıklar olarak inanıyorlardı. Müşriklere göre yapılması gereken yeni söylemler geliştirmek ve arayışlara girmek değil; akıllı, zeki ve kıymetli insanları takip etmektir. Asırlardır doğru yolda olmasalardı Allah tarafından uyarılacaklarını ve kendilerine doğru yolun mutlaka gösterileceğini iddia ediyorlardı. Çünkü inandıkları putların yerine tevhidi bir akideyi kabulün, ekonomik gelirlerinin ve toplumsal prestijlerinin sarsılması anlamına geleceğini gayet iyi biliyorlardı. Bu konuda da Allah Kur'an-ı Kerim'in değişik yerlerinde müşrikleri uyarmıştır.

“Onların ileri gelenleri hemen harekete geçip yandaşlarına şöyle dediler: “Durmayın, kalkın (Atalarımızın dinine sahip çıkalım); tanrılarımıza daha sıkı bağlanalım. Şimdi yapılması gereken tek iş budur. Doğrusu biz bugüne kadar bir tek tanrıdan söz edildiğini de duymadık. Bu düpedüz uydurma bir inançtır. Hem sonra içimizde başka biri yokmuş gibi vahiy Muhammed'e indirilmiş, öyle mi?” Gerçek şu ki bu sözleri söyleyenler, (Muhammed'i peygamberliğe layık görmemekten çok) benim vahyimden şüphe etmektedirler. İşin doğrusu, onlar benim azabımı henüz tatmadıkları için böyle atıp tutuyorlar” (Sa'd 38/7-8).⁵⁹

Bütün bunlara rağmen şunu da akıldan çıkarmamak gerekir ki; Hz. Muhammed sapkın ilah anlayışlarına rağmen onların ilahlarına olumsuz birtakım şeyler söyleyen ashabdan bazılarının onların ilahlarına kötü söylememelerini tembihlemektedir. Bir gün Ebû Cehil el-Mahzûmî Hz. Peygambere karşılıklı olarak “ilahlarımıza kötü söylemeyelim, sövmeyelim”

⁵⁷ Bk. es-Saffat 37/151-155; en-Necm 53/19-26.

⁵⁸ Genel anlamada taklit ve ataların yolundan ayrılmama ısrarının açtığı toplumsal ihtilaf konusunda bir değerlendirmeye bk. Halil Aldemir, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilaf*, (İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2010), 103-107.

⁵⁹ İlgili ayetlerle ilgili bk. el-En'âm 6/148; el-A'râf 7/71; el-Enbiyâ 21/53; eş-Şu'arâ 26/74; Lokmân 31/21; ez-Zuhrûf 43/23-24.

teklifi yapmıştır. Bu teklifin onların da Müslümanların ilahlarına kötü söylemelerini önlemeye yönelik “Müşriklerin Allah’tan başka ilahlık/tanrılık yakıştırdıkları şeyler/putlar hakkında kötü/ hakaretamiz sözler söylemeyin. Aksi hâlde onlar da öfkeye kapılıp taşkınlık ve densizlikle Allah hakkında kötü sözler söylerler” (el-En’am 6/108) ayet-i kerimesini inzal buyurmuştur.⁶⁰

Mekkeli müşrikler denedikleri her türlü caydırma çabalarından sonuç alamayınca değişik bir taktik uygulamaya başladılar. Hz. Muhammed Kâbe’yi tavaf ederken kendi kabilelerinin önde gelenleri olan Esved b. Mutalip b. Esed, Velid b. Muğîre el-Mahzûmî, Umeyye b. Halef el-Cumâhî ve Âs b. Vâil es-Sehmî Hz. Muhammed’e gelerek bir çözüm üzerinde buluşmayı teklif ettiler. “Gel aramızda ortak bir noktada buluşalım, sen bizim ilahımıza biz de senin ilahına kulluk edelim” dediklerinde; Hz. Muhammed en zor şartlarda olmasına rağmen konunun doğrudan ibadet ve tevhidle ilgili bir mana taşıması nedeniyle hiç düşünmeden bu teklifi reddetmiştir. Allah tevhidle ilgili sureyi inzal ederek itikadî konularda en ufak bir pazarlığa girişilemeyeceğini sert bir üslupla cevaplamıştır.⁶¹

Mekke’de tebliğin ilk yıllarında Mekkeli müşriklerin ilah anlayışlarının yanlışlığı ve tevhid akidesiyle yukarıda değindiğimiz ayetlerin inzali neticesinde itikadî yöndeki ayrışmalara karşın Müslümanlar kendi pozisyon ve güçlerinin farkında oldukları için sosyal alanlarda daha itidalli bir yaklaşımla hareket etmişlerdir. Müşriklerin tepkilerini tetiklememek için namazlarda seslerinin fazla yükseltilmemesi, müminlere kötülük yapan müşriklerin affedilmesi ve Peygamberin şahsında Müslümanların maruz kaldıkları baskılar karşısında sabır ve metanetle yaklaşmalarının istenmesi bu görüşü doğrulamaktadır.⁶²

2.3. Sosyal ve Ekonomik Statülerinin Sarsılmasından Korkmaları

Toplumların öteden beri sahip olageldikleri gelenekleri ve inançları zamanla örf haline gelip onların kimliğini oluşturur. Genel itibarıyla mevcut statükoya göre konumlanan insanlar var olan muhafazakârlık içgüdüleriyle kurdukları düzenin değişmesine kolay rıza gösteremezler. Bu söylemlerin toplumdaki karşılıklarını beklemek için içine kapanıp olayı gözlemleme

⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 310; Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 583.

⁶¹ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 362.

⁶² Bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 556; İbn İshâk, *es-Sîre*, 206; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 314.

yolunu seçerler. Yeni söylemler/inançlar kurdukları düzenin yıkılması veya sorgulanması anlamına geleceği için kendisine söylenenlerin içeriğine bakmadan ilk önce şartlı bir refleks gösterirler. Hak olsun batıl olsun doğrudan din üzerinden bir karşı çıkışı göze almak olumsuz risk taşıdığından, olayı sabote ederek konuyu başka alanlara çekip karşı çıkışlarının toplumda taban bulmasına çalışırlar. Bu karşı çıkışın ana sebebi ekonomik olmakla birlikte dini ve sosyal/siyasal sebeplerin de hatırı sayılır bir etkisi olduğu inkâr edilemez. Dindar olduğunu iddia eden kişi veya zümrelerin dindarlıklardan beklentileri aynı değildir. Bazıları fitratına kulak verip dinin, ruhuna verdiği hazzın tadını çıkartırken bazı seçkin zümre veya dinden/sosyal ve ekonomik konularından kaynaklanan karizmalarının devamı yönünde tercihte bulunurlar.

Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'in şahsında Müslümanlara olan aşırı muhalefetin/düşmanlığın sebeplerinden birisi de sosyal statülerinin, dolayısıyla ekonomilerinin sarsılacağı düşüncesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman olmaları halinde çalışmadan ve üretime katkıda bulunmadan kazandıkları faiz kesilmiş olacaktı. Amr b. Akyeş'in cahiliyye devrinde kalan alacağı olan faizi tahsil etmeden Müslüman olmak istememesi ve diğer örnekler bunun en belirgin delillerindedir.⁶³ Sosyal/ekonomik hayata ait bazı dindışı yasaklamalarda tedricilik olsa da haksız kazanç yerilmektedir. Mekk'e'nin merkezinde bulunan Kâbe ve onun kendilerine kazandırdığı siyasi/ekonomik rantlardan vazgeçmek kendileri için çok zor bir durumdu. Ticarete dini bir anlam kazandırarak dinsel bir ritüele dönüştürmüşlerdi. Elde ettikleri bu imtiyazın muhafazası mevcut statükonun devamına bağlıydı.⁶⁴ Dedeleri Hz. İbrahim'in mirasını kendi kötü emellerine alet ederek çöl şartlarında bu kutsal mekâna Kusay b. Kilâb'ın akıllı manevraları ile kendilerine bahşedilen nimetlerin hatırına Kureyşliler hak olan davete icabet etmeleri konusunda uyarılıyorlardı. Kabile geleneğinin hüküm sürdüğü bir ortamda Arabistan yarımadasında tanınır hale gelmelerinin sonucu olarak bütün güney-kuzey ticaretlerinin merkezi ve kazananı haline gelmeleri sebebiyle müthiş bir rant elde etmişlerdi. Diğer kabileler bu seyahatlerinde saldırıya uğrarlarken Kureyşlilerin ticaret kervanlarına hiç kimse tarafından zarar verilmiyordu. Hatta ticaret yapma isteğinde olan herkes, kendilerinden icazet alıyor, dolayısıyla akredite edilmelerin karşılığını maddi olarak alıyorlardı. Konu Kureyş suresinde şu şekilde ifadesini bulmaktadır:

⁶³ Ebû Dâvud, "Cihad", 39.

⁶⁴ Daha fazla bilgi için bk. Zeki Tan, *Müşrik Dindarlığı* (İstanbul: Ark Yayınları, 2016), 110-114.

“Mademki Allah (Kâbe’yi korudu) ve böylece Kureyş kabilesine birtakım imkânlar lütfetti; bu sayede Kureyş kış ve yaz mevsimlerinde ticari seferlerine güven içinde devam etti. O halde Kureyşliler de bu Kâbe’nin rabbi Allah’ı layıkıyla tanıyıp O’na kulluk/ibadet etmelidirler. Zira Allah (Kâbe, hac ve ticaret vesilesiyle) onların aç kalmamalarını sağlamış, (Mekke’nin kutsallığı vesilesiyle de kendilerine haydut ve eşkiya) korkusu yaşatmamıştır”(Kureyş, 106/1-4).

Aslında bu müşriklerin kafaları karıştıktı. Hâris b. Âmir b. Nevfel ve onun arkadaşları kendi kendilerine kaldıklarında “Muhammed’in söyledikleri doğrudur” diyorlardı. Hatta Hz. Peygamberle karşılaştıklarında biz senin anlattıklarının hak olduğunu biliyoruz. Ancak bizler sana iman ettiğimizde ve ticaret için memleketimizden ayrıldığımızda diğer kabilelerin bizim kabilelerimize saldırmalarından korkuyoruz. Diğer kabileler/aşiretler bizlere saldırdıklarında bizim onlara gücümüz yetmez diyorlardı. Bu konuyu Kur’an şöyle ifade etmektedir:

“(Hâris b. Nevfel gibi bazı) müşrikler, (Ey Muhammed! Gösterdiğin yolun doğru olduğunu biliyoruz). Ancak biz seninle birlikte doğru yolu tutarsak yerimizden yurdumuzdan oluruz, diyorlar. Peki, biz onlara her türlü ürünün katımızdan bir rızık olarak ayaklarına kadar getirildiği güvenli ve kutsal/dokunulmaz bir şehirde (Mekke’de) yaşama imkânı vermedik mi? Lakin Mekke halkının müşrik çoğunluğu herkesin rızıkını bizim verdiğimizizi bilmiyor. Biz geçmişte zenginlik ve refah yüzünden şımarıp azan nice halkları helak ettik. İşte onların bir zamanlar refah içinde yaşadığı yerler... Onlardan sonra bu yerlerin yurt edinildiği de pek vaki olmadı. Şimdi o yerlerin hepsi bize kaldı; çünkü baki, ebedî varis biziz”⁶⁵ (el-Kasas 28/57-58).

Bu kibirleri onları biraz daha ileri götürerek mallarının kendilerinin kurtarılmasına sebep olacağını iddia etmelerine sebep olmuştur. Müşriklerin ileri gelenlerinden Velid b. Muğire el-Mahzûmî Hz. Peygamberin öğütlerinden etkilenip Müslüman olmaya karar verdiğinde kendisiyle karşılaşılan müşrik birisi tarafından kınanmıştır. Velid b. Muğire “Allah’ın azabından korktuğum için Müslüman olacağım” manasında bir söz söyleyince o müşrik; “Mal karşılığında ben senin günahlarını üstlenirim” demişti. Bunun üzerine Velid b. Muğire el-Mahzûmî Müslüman olmaktan vazgeçmiş, ancak o kişiye vadettiği malın sadece az bir kısmını vermiş kalanını vermekte direnmiş bunun üzerine Allah bu ayetleri inzal buyurmuştur. Görül-

⁶⁵ Mukâtil, *Tefsir*, 3: 351, 390; el-Ankebut 29/67.

düğü gibi malına kul haline gelen Velid b. Muğire el-Mahzûmî, ilk etapta malına kıymaya karar vermiş fakat malının emrinde olan kişi veya kişiler mütrefligine yenik düşmüşlerdir.⁶⁶

Velid b. Muğire el-Mahzûmî ve yandaşları Mekke'de davete icabet eden Müslümanları hafife alarak mütrefliklerinin verdiği kibirle onlarla alay ediyorlar, hem de batıl inançlarından kaynaklanan mallarını hesap ederek ebediyen bu mallarının kendilerini terk etmeyeceğini zannediyorlardı. Halbuki İslam'la toplum yeniden dizayn edilmeye başlamıştı. Bu yeniden yapılanmada en çok zorlarına giden durum da insan telakki etmedikleri toplumun zayıf katmanları olan köle, kadın veya değer vermedikleri yoksullarla aynı derecede değerlendirilme durumuydu. Statükonun alt-üst edildiği bir nizam Mekkeli eşrafın işine gelmediğinden topluma fitne-fesat sokmayı birincil görev olarak görüyorlardı.

“İnsanları arkasından çekiştirip duran, kaş göz işaretiyle alay ederek onların şeref ve haysiyetleriyle oynayan, sırf ayıp kusur arayan (Velid b. Muğire gibi)⁶⁷ her bir alçağın vay hâline! O alçak adam habire servet biriktirir ve gidip gelip biriktirdiği serveti hesap eder. Sanır ki serveti kendisini sonsuza dek yaşatacaktır. Asla yeminle söylüyorum ki o alçak adam “Hutame”ye atılacak...”⁶⁸ (el-Hümeze 104/1-4).

Müşriklerin özelliklerinden birisi de her ne kadar kibirli tavır takınsalar da başlarına korkutucu bir şey geldiğinde Umeyye b. Halef gibi feryat etmeye başlar, başına gelen o musibet gidip nimete kavuştuğu zaman aşırı mal sevgisinden dolayı cimriliklerinden yüzlerine bakılmaz şekilde nankör davranıyorlardı.⁶⁹

2.4. Ahiret İnancına Sahip Olmamaları, Cezalandırılmayı İnkârları

Mekkeli müşrikler İslam davetine kulak verip ona tabi olanlardan güçsüzler başta olmak üzere işkence ve eziyet etmekle kalmıyorlar ekonomik baskılar uygulayarak onlarla alay ediyorlardı. Bu alaylarıyla Müslümanların temel inançlarından olan ahiretle ilgili düşüncelerini sulandırmaya çalışıyorlardı. İlk Müslüman olanlardan Habbab b. Eret et-Temîmî Mekke'de azad edilmiş bir köle olarak kendi adına demir ticaretiyle meşguldü. İslam'ı

⁶⁶ Mukâtil, *Tefsir*, 3: 165; en-Necm 53/33-35.

⁶⁷ İbn Hişâm bu ayetlerin inzaline sebep olan kişiyi Umeyye b. Halef el-Cumâhî olarak vermektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 356.

⁶⁸ Mukâtil, *Tefsir*, 4: 737.

⁶⁹ Mukâtil, *Tefsir*, 4: 437; el-Me'âric, 70/19-21.

kabul edince onun ticari hayatını çökertmek için saldırılar başladı. Ticaretinin kötü gitmesi için ona borçlu olanlar borçlarını ödememeye başlamışlardı. Bu azılı müşriklerden bir tanesi de As b. Vaîl es-Sehmî olup kendisine bir kılıç yaptırmış fakat ücretini ödememişti. Parasını isteyince kendisinin dininden dönmesi halinde parasını vereceğini söyleyerek tehdit etmiş yetmiyormuş gibi ahiretle ilgili imanıyla da alay ederek “Allah ahirette bana mülk verirse ben de sana borcumu ahirette öderim” demişti. Düşünce dünyasını ahirete inkâr ya da dünyada yaptıklarının karşılığının sorulmaması üzerine inşa ettikleri dünya görüşlerinin değişime uğramadan toplumda yerleşmesi sömürü düzenlerinin devamı anlamına geliyordu. İşte bu diyalog üzerine Allah ilgili ayeti indirerek As b. Vaîl es-Sehmî'nin yaptığığın ne kadar çirkin ve cezaya müstahak bir davranış olduğunu bildirmiştir.⁷⁰ Bu bakımdan ahiretle ilgili Allah'ın uyarılarına kulak vermemeye çalışıyorlar ve “ Onlar, Hayat bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir. (Tesadüfen geldiğimiz) bu dünyada birilerimiz ölür, birilerimiz doğar ve bu hep böyle devam edip gider. Bizi yok edecek olan şey, zamanın akıp gitmesinden, ömrün bitmesinden başka bir şey değildir” (el-Casiye 45/24) diyerek hem Allah'ın kâinata müdahalesini inkâr ediyorlar hem de ahiretle ilgili müntesiplerinin akıllarını bulandırmaya, şüphe uyandırmaya ve sömürü düzenlerinin bozulmasına sebep olacak kişilerin kontrolden çıkmamasına çalışıyorlardı.

Müşriklerin Kur'an'da ifadesini bulan diğer sapkınlıkları da ölümden sonra yeniden yaratılışla ilgili yaklaşımlarıdır. Ubey b. Halef el-Cumâhî, Ebû Cehil el-Mahzûmî, Âs b. Vâil es-Sehmî, Utbe b. Rebî'a, Şeybe b. Rebî'a Ukbe b. Ebû Muayt ve Velid b. Muğîre el-Mahzûmî birlikte otururlarken Ubey b. Halef eline geçen bir kemiği alıp onun üzerinden kıyas yapmaya kalkıp “Muhammed öldükten sonra diriltileceğini iddia ediyor” diyordu.⁷¹ Bunun kim tarafından tekrar nasıl diriltileceği ile ilgili ona yönelteceği sorular dolayısıyla onun da cevap bulmada zorlanıp zor duruma düşeceğini zannederek böyle bir işe kalkışması dolayısıyla Allah Kur'an insanın ilk yaradılışı ile ilgili dikkat çekip herkesin anlayacağı şekilde şöyle cevap veriyordu:

“Kendisinin nasıl yaratıldığını unutup aklı sıra bize misal/ders veriyor; “Kim can verecek bu un ufak olmuş kemiklere?” diyor. (Ey Peygamber!) De ki o kâfir adama: “Onları ilkin kim yarattıysa O can verecektir. O, yaratmanın her türlüünü iyi bilir. Göklere ve yeri yaratan Allah onları yarattığı gibi

⁷⁰ Mukâtil, *Tefsir*, 2: 320-321; Buhârî, “Tefsir”, 10.

⁷¹ Mukâtil, *Tefsir*, 3: 585-586.

insanları da yeniden diriltmeye kadir değil midir? Elbette kadirdir! Çünkü O tekrar tekrar yaratmaya muktedirdir, her şeyi hakkıyla bilir” (Yasin 36/78-79).⁷²

Aynı şekilde Hz. Muhammed Mekkeli müşrikleri hakka davet ederken bu taşkınlıklarından vazgeçmeleri gerektiğini söylüyordu. O, dünyada yaptıkları her şeyin Allah'ın görevlendirdiği meleklerce kayıt altına alınmasını hatırlatarak kibir ve şımarıklıklarından kaynaklanan taşkınlıklarının karşılıksız kalmayacağını dile getirerek müşrikleri uyarıyordu. Ancak Mekkeli müstebirlerin öncülerinden Nadr b. Hâris b. Abdüddâr gibi bazı müşrikler peygamberin uyarılarına kulak vermeyerek kendi yandaşlarına da güven hissi vermeye çalışıyorlardı. “Madem öyle Allah gökten bizim üzerimize taş yağdırsın da azap bir an önce gelsin” kabilinden söylemi Allah tarafından uygun bulunmamış ve o azabın mutlaka kendi başlarına gelip çatacağını ve buna kimsenin engel olamayacağını emir buyurmuştur.⁷³ Allah Kur'an-ı Kerim'de devamla Nadr b. Hâris b. Abdüddâr ve Ubey b. Halef el-Cumâhî gibi Mekkeli müstebirler uyarılmıştır. Zira kutsal kitapta insanlara gerçeklerin gösterilmiş, tekrar tekrar anlatılmasına rağmen gerçeği kabule yaklaşmayarak hem kendilerini hem de etki alanındaki insanları saptırmaya devam ettiklerini beyanla batıl yoldan kurtuluşa ermeleri konusunda uyarılmıştır.⁷⁴ Aynı kişilerle ilgili Allah onların bir mesnede dayanmaksızın dünyadaki mal/mevkilerinden dolayı kibirli bir şekilde yürüyerek insanları saptırmak için çalışmalarının sonucu dünyada rezil olacaklarını, ahirette de yaptıklarından dolayı çetin bir azaba çarptırılacaklarını açıklamış ve Nadr b. Hâris b. Abdüddâr ve diğerleri Müslümanlarla olan ilk karşılaşmalarında, Bedir savaşında öldürülmüşlerdir.⁷⁵

Hz. Muhammed'e en fazla sataşan ve onunla uğraşan Ebû Cehil el-Mahzûmî ve Ubey b. Halef el-Cumâhî gibi isimler Ahlâf grubuna mensup kabilelerdendir. İlgili Kur'an ayetlerinde geçtiği şekliyle “ey insan” diye muhatap alıp onun zenginliğinden dolayı kendinde gördüğü aşırı özgüven dolayısıyla eleştirilmiştir. Gücün kendisine sağladığı tuğyan (azgınlık) ve kabile kuvvetine güvenerek Hz. Muhammed'e namaz kıldığı sırada boynuna

⁷² Ayrıca ahiret ve diriliş inkâr ile ilgili bk. el-En'am 6/28-29; en-Nahl 16/4; Meryem 19/66-67.

⁷³ Bk. Mukâtil, *Tefsir*, 4: 435.

⁷⁴ Bk. Ebû'l Hasen Ali b. Ahmet el-Vâhidî, *el-Vasîd fî Tefsiri'l-Mecîd*. thk. Adil Ahmet v.dğr. (Beirut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3: 154.

⁷⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Amr el-Vakidî, *Kitabu'l-megazi*, thk. thk. Marsden Jones (Beirut: Daru'l-A'lemî, 1989), 1:149 ; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 644; Vahidî, *el-Vasîd*, 4: 261;

basmaya kalkması ve namaz kılmasını engellemesi sebebiyle fiili saldırıya varan hareketlerin sonucu Hz. Ebû Bekir'in bile tart edilmiştir.⁷⁶

Hz. Muhammed'in getirdiği İslam davasını alaya alarak küçümsemek anlamına gelen "Mustehziûn" güruhuna karşı kendisinin aldirmaması ve kendisinin mutlaka destekleneceği garantisi verilmiştir.⁷⁷ Mustehziûn diye adlandırılan kişiler şunlardır: Ebû Cehil, Velid b. Muğire el- Mahzûmî, Nubeyh b. Haccac, Münebbih b. Haccac, Âs b. Vâil es-Sehmî, Ubey b. Halef, Ukbe b. Ebû Muayt, Abdullah b. Ebi Umeyye, Utbe b. Rebi'a, Uteybe b. Rebi'a, Ebû'l-Bahteri b. Hişam, Haris b. Amr, Mahreme b. Amr b. Nevfel, Mahreme b. Nevfel, Hişam b. Amr, Ebû Süfyan b. Harb, Sehl b. Amr, Umeyr b. Vehb b. Halef, Haris b. Kays, Adiy b. Kays, Amir b. Halid el-Cumâhî, Nadr b. Haris, Zem'a b. Esved, Mut'im b. Adiy, Kard b. Abdi Amr b. Nevfel, Ahnes b. Şerik, Huveytib b. Abdi'l-Uzza, Umeyye b. Halef.⁷⁸

Kabilelerinin reisi olup aşırı gidenler zümresinden olan bu kişilerden; Esved b. Muttalib b. Esed, Zühreoğullarından Esved b. Abdulyağus, Mahzûmoğullarından Velid b. Muğire, Sehmoğullarından As b. Vail, Huzaa'dan Haris b. Tulâtile Peygamberin "Gözleri kör olsun" gibi beddua ettiği kimselerdir. Bu ayetler nazil olduktan sonra Hz. Muhammed Kâbe'yi tavaf ederken Cebrail yanına gelmiş o kimseler hakkında ne düşündüğünü sorduğunda kendilerinden rahatsızlığını beyan etmiştir. Esved b. Muttalib kör olmuş, diğerleri duçar oldukları hastalıklar ve musibetler sonucu vefat etmişlerdir.⁷⁹

Müslümanların Habeşistan'a hicreti sonrası onların geri gönderilmesi için yapılan diplomatik girişimlerden netice alamayan Mekkeli müşrikler, düşmanlıklarını Mekke'de devam ettirdiler.⁸⁰ Şu'ara suresi 14. ayette ifadesini bulan "yakınlarını uyar" emri neticesinde Hz. Muhammed Hz. Ali'ye bir davet hazırlamasını söyler. Benî Haşim'den insanlar toplanıp yemeklerini yedikten sonra ilahi mesaja davet edilen Ebû Leheb "Bizi bunun için mi çağırдың" diyerek kendince olayı itibarsızlaştırmaya çalışanların kendi kabilesinde öncülerini olmuşlardır. Bu iki kişi Müslümanların Mekke'de duçar

⁷⁶ İbn İshâk, *es-Sire*, 209; Belâzûrî, *Ensab*, II: 57.

⁷⁷ Bk. el-Hicr, 15/94-96.

⁷⁸ Mukâtil, *Tefsir*, 1: 549-550.

⁷⁹ Mukâtil, *Tefsir*, 2: 439-440; İbn Hişam, *es-Sire*, 1: 410; Belâzûrî, *Ensab*, 1: 149.

⁸⁰ Bu kişiler; Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Münebbih b. Haccac, Nubeyh b. Haccac, As b. Vâil, Ubey b. Halef, Ukbe b. Ebû Muayt, Abdullah b. Ebû Umeyye, Utbe b. Rebi'a, Şeybe b. Rebi'a, Ebû'l-Bahteri b. Hişam b. Esved, Hâris b. Âmir b. Nevfel, Mahreme b. Nevfel, Hişam b. Amr b. Rebi'a, Ebû Süfyan b. Harb, Sehl b. Amr, Umeyr b. Vehb b. Halef, Hâris b. Gays, Adiy b. Gays, Amir b. Halid el-Cumâhî, Nadr b. Haris, Zem'a b. Esved, Mut'im b. Adiy, Gurâb b. Abdiamr b. Nevfel, Ahnes b. Şerik, Huveytib b. Abduluzza, Umeyye b. Halef'ten oluşmaktaydı. Mukâtil, *Tefsir*, 1: 549-550.

oldukları tecrid ve dışlanma hadisesinde boykotun dışında kalarak inandıkları kabile asabiyetini bile hiçe saymışlardır.⁸¹

SONUÇ

İslam, erkek olsun kadın olsun bütün insanların biyolojik yaratılışlarının aynı kaynaktan geldiği gerçeğinden hareketle yeni bir paradigma inşa eder.⁸² İslam insanların statü ve şeref kaynağının elde ettikleri sosyal/ekonomik zenginlikleri veya sahip oldukları kabile/milliyetleriyle değil Allah'a kulluk olduğunu bildirir. Bu yeni paradigmanın uygulayıcısı Hz. Muhammed, üzerine aldığı ağır sorumluluğu yerine getirirken muhataplarının muhalefetleriyle karşılaşmıştır. Kendisine muhalefet eden müşriklerin çoğu Kureyş kabilesine mensuptur. Kureyş kabilesi Kusay b. Kilâb'dan sonra Mekk'e'ye hâkim olmaları sebebiyle Arap yarımadasında sosyo-ekonomik bir ayrıcalığa kavuşmuşlar, bu ayrıcalıklı durum Allah tarafından da Kureyş suresinde açıklanmıştır.

Dışarıdan Mekk'e'ye hac ve ticaret için gelen insanların işlerinin kolaylaştırılması için Kusay b. Kilâb'ın ihdas ettiği bazı kamu görevlerinden sonra Kureyş kabilesinin karizması daha da artmıştır. O, vefatından sonra bu görevleri oğullarından sadece Abduddâr'a vasiyet etmiş ve diğer kardeşlerin toplumda edindikleri ticari ve sosyal karizmanın Abduddâr ve çocuklarının önüne geçmesi idare ve tahakküm etme yarışına dönüşmüş ve Kureyş Mutayyebûn ve Ahlâf diye ikiye bölünmüştür. Bu bölünmenin izdüşümleri Hz. Muhammed risaletle görevlendirilmeden kurdukları Hilfü'l-fudûl diye bilinen sivil toplum oluşumunda da kendisini göstermiştir. Hz. Muhammed, peygamberlikle görevlendirilmesinden sonra başladığı tebliğ ve tebyin görevini yürütürken kendilerine sömürüye dayalı bir sistem inşa edenler, elde ettikleri bu ayrıcalıklardan mahrum olma korkusuyla çetin bir muhalefet başlatmışlardır. Her ne kadar bu muhalefetin başat rolü Ebû Leheb gibi bir algı zihinlerde oluşmuşsa da derinlemesine incelendiğinde toplumsal gerçeklerle örtüşmediği gözükmektedir.

Yazılı bir kaynağa dayanmayan ve kabile ileri gelenlerinin biraz abartılı şekilde kendilerine anlatılan destansı bilgiler, nesilden nesile aktararak diğer kabilelere üstünlük sağlama çabalarına dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Hz. Muhammed'e şiddetli muhalefet yapanların çoğunun de-

⁸¹ İbn İshâk, *es-Sîre*, 198; Mukâtil, *Tefsir*, 4: 904; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Yakub el-Abbâs, *Tarihu Ya'kûbî*, thk. Abdü'l-Emir Mihna (Beyrut: y.y., 2010), 1:350 .

⁸² Bk. en-Nisa 4/1.

deleri zamanında yaşanmışlıklar, Mutayyebûn-Ahlâf ayrışmaları risalet döneminde de geçmişin izdüşümleri olarak taban bulmuştur. İlk Müslüman olanlara en şiddetli eziyet edenler karşı paktta yer alan Ahlâf grubuna dâhil müşriklerdir. Habeşistan'a yapılan hicrete katılanların hatırı sayılır sayıda Ahlâf grubuna ait olması kendilerine daha yakın olanların Müslümanlar olmalarına tahammül edemeyişlerinden kaynaklanmaktadır. Ahlaf grubu atalarının kendilerine miras bıraktıkları düşmanlıkları daha da büyüterek devam ettirilmesi yönündeki yaklaşımları hem kendi aleyhlerine hem de Müslümanlar aleyhine olmuştur. Hz. Muhammed'in davasında başarılı olup adalet temelli bir düzenin inşası, "ötekilerin" karizma yapması ve kıyamete kadar kendileri ve taraftarlarının en hafifiyle ikinci planda kalması anlamına geleceği gerçeğinin kendilerinde oluşturduğu psikolojik travmaların tezahürleri olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, Halil. "İslam Öncesi Mekke Ekonomisinin Kur'an Daveti Açısından Değerlendirilmesi". *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*, 279-302. İstanbul: y.y., 2011.
- Aldemir, Halil. *Nebevî Mücadele Bağlamında Kalem Suresi Tefsir*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2014.
- Aldemir, Halil. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre İhtilaf*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2010.
- Aldemir, Halil. *Hız. Peygamber'e Yönelik Teselliler*. İstanbul: Kitabi Yayınları, 2010.
- Apak, Âdem. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Apak, Âdem. "İslam Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetin Oluşumu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/I (2001): 241-264.
- Belâzûrî, Ebû'l-Hasen Ahmet b. Yahya b. Câbir. *Ensâbu'l-eşrâf*. Thk. Süheyl Zekkar - Riyad ez-Zerkeli. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebû Muhammed b. İsmail. *Sahîhü'l-Buhârî*. Thk. Mustafa Deybül-bega. 6 Cilt. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1987.
- Çağrııcı, Mustafa. "Asabiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 453-455. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.

- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as el-Ezdi. *Sünen-ü Ebî Dâvud*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 1999.
- Fayda, Mustafa. "Velid b. Muğire". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 33-34. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Hamîdullah, Muhammed. "Hz. Muhammed'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi". Çev. İsmail Yakıt. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6 (1986): 211-218.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: İmaj A.Ş, 2003.
- Hamîdullah, Muhammed. "İlâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 63-64. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ümeyye. *Muhabbar*. Thk. Eliza Lichtenstater. Beyrut: Daru'l-Afaki'l-Cedîde, 2009.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ümeyye. *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş*. Thk. Hurşid Ahmed Faruk. Beyrut: Âlemu'l-Kütüp, 1985.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. Mukadime. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Saka Mustafa es-Saka - İbrahim Ebyârî - Abdü'l-Hafîz es-Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: y.y. 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesar. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Süheyl Zekkar. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidaye ve'n-nihaye*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 21 Cilt. Beyrut: Daru'l-Hicr, 1997.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*. Thk. Sami b. Muhammed b. Sellâme. 8 Cilt. Beyrut: Daru Tayyibe, 1999.
- İsfehânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgîb. *el-Müfredat fî garibü'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Seyyid Keylani. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Kilinçli, Sami. *Mekki Surelerde Mü'min Kimliğinin Oluşumu ve Gayri Müslimle İlişkiler*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen b. Beşir. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmud Şihate. 4 Cilt. Beyrut: Müessetü't-Târihi'l-Arabiyye, 2002.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevî Haşimî İlişkileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Tabersî, Ebû Ali Eminüddîn el-Fazl b. Hasan. *Mecmeu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Mürteza, 2006.

- Tan, Zeki. *Müşrik Dindarlığı*. İstanbul: Ark Yayınları, 2016.
- Vâhidî, Ebû'l Hasen Ali b. Ahmet. *el-Vasîd fî Tefsîri'l-Mecîd*. Thk. Adil Ahmet - Ali Muhammed Maûd - Ahmet Muhammed Sîre - Ahmet Abdü'l-Ganî el-Cemal - Abdurrahman Avîs. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Vakidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Amr. *Kitabu'l-megazî*. Thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-A'lemî, 1989.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Yakub el-Abbas. *Tarihu Ya'kûbî*. Thk. Abdü'l-Emir Mihna. 2 Cilt. Beyrut, 2010.
- Zebidî, Seyyid Muhammed Murteza. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*. 40 Cilt. Beyrut: Daru'l-Hidaye, ts.